

A TEREMTÉSTŐL A SZÉGYENIG

Az emberi lét válsága és helyreállítása az Ószövetségben

Seffer Valentina

ORCID: 0009-0006-0185-7761

DOI: 10.56037/978-963-646-400-4.12

Evangélikus Hittudományi Egyetem

doktorandusz

E-mail: tinaseffer@gmail.com

A tanulmány az emberi lét válságát és helyreállítását vizsgálja az Ószövetség perspektívájából, különös tekintettel a szégyen teológiai és antropológiai dimenzióira. Az ember eredeti, teremtett állapota harmóniát mutatott Istennel, önmagával és környezetével, amit a bűnbeesés tört meg, ezzel szégyent, rejtőzködést és kapcsolati torzulásokat idézve elő. A szégyen az Ószövetségben nemcsak személyes érzelemként, hanem kulturális és közösségi tényezőként is értelmezhető, szoros összefüggésben a becsület fogalmával. A tanulmány kiemeli a szégyen romboló és építő hatásait, különös tekintettel az önreflexióra és az Istennel való kapcsolat helyreállítására. Az elemzés ószövetségi szövegek, például 1Móz 3,7 és Ezsd 8,22 részletes értelmezésére alapozva bemutatja, hogyan válhat a szégyen a lelki növekedés és a közösségi kapcsolatok megújulásának katalizátorává.

Kulcsszavak: szégyen / bűn / becsület / Ószövetség / antropológia

FROM CREATION TO SHAME

The Crisis and Restoration of Human Existence in the Old Testament

This study explores the crisis and restoration of human existence from the perspective of the Old Testament, with special focus on the theological and anthropological dimensions of shame. The original, created state of humanity was characterized by harmony with God, oneself, and the environment, which was disrupted by sin, resulting in shame, hiding, and distorted relationships.

In the Old Testament, shame is understood not only as a personal emotion but also as a cultural and communal factor, closely linked to the concept of honor. The study highlights both the destructive and constructive effects of shame, particularly in terms of self-reflection and the restoration of relationship with God. Based on detailed interpretations of Old Testament texts such as Genesis 3:7 and Ezra 8:22, the paper demonstrates how shame can act as a catalyst for spiritual growth and the renewal of communal ties.

Keywords: shame / sin / honor / Old Testament / anthropology

Az embert olyan világba teremtette az Örökkévaló, amelyről kijelentette, hogy „jó” (vö. 1Móz 1,10–31). Isten ide helyezi el az embert, itt talál otthonra, nyugalomra, és itt válik az életének központjává (לִקְחָהּ). Nem elég azonban az embernek csak lennie, hiszen az elhelyezés mozzanataához feladat is tartozik. Feladatát, rendeltetését két igével határozza meg 1Móz 2,15: „*hogy művelje és őrizze*” a kertet.¹ אֲדָמָה לְעִבְדָּהּ jelentése legalább háromrétegű, jelenti a cselekvést, az istentiszteletet és engedelmességet, valamit a szolgálatot. אֲדָמָה לְעִבְדָּהּ egyfelől azt jelenti, hogy valaki nagy gondot fordít valamire, gondoskodik valamiről, sok helyen az Úr útjaira vagy a papi szolgálatra fordított figyelmet fejezi ki, de jelöli azt is, hogy valaki gondját viseli valakinek, sőt megőriz valamit.²

Ugyanakkor az ember létezésének határai is vannak, amelyeket egyértelműen meghatározott: „...a jó és rossz tudásának fájáról nem ehetsz.” (1Móz 2,16–17) Az ember tehát olyan világban él, amelyet Isten „jónak” nevezett, és tudomása van arról, hogy létezik „rossz” is, azonban még nem ismeri a rossz természetét vagy valóságát.³

A Teremtés könyvében az ember eredetileg teljes harmóniában élt az Örökkévalóval és önmagával az Éden kertjében. A meztelenség (עָרֹם)⁴ ebben az állapotban

¹ BARNÓCZKI 2019, 52. o.

² DELITZSCH 1888, 137. o.

³ SALER 2009, 275–286. o.

⁴ עָרֹם ('arom) jelentése 'meztelen', 'ruha nélküli állapot'. Az Ószövetségben több jelentésárnyalatot hordoz.

1. Az ártatlanság állapota (1Móz 2,25): a bűnbeesés előtti harmónia és tisztaság szimbóluma. „És mindketten meztelenek voltak, az ember és a felesége, de nem szégyelltek magukat.” 2. Szégyen és felismerés (1Móz 3,7): az ártatlanság elvesztése és a bűn következményeként megjelenő szégyen érzete. „Ekkor megnyílt mindkettőjük szeme, és észrevették, hogy meztelenek.” 3. Kiszolgáltatottság (Ez 16,7): a meztelenség a sebezhetőséget és az ember védtelenségét fejezi ki. „Meztelen és ruha nélkül voltál...” 4. Megszégyenítés (Ez 23,29): a meztelenség a nyilvános megszégyenítés eszköze. „Meztelenné tesznek téged, hogy fölfedjék meztelenségedet...” 5. Esendőség (Jób 1,21): az emberi élet természetes állapotának kifejezése. „Meztelenül jöttem ki anyám méhéből, és meztelenül távozom.” Lásd HALAT, 874. o.; BDB, 735. o.

az ember teljes önazonosságát jelképezte: nem volt mit rejtegetnie, mert ahogyan a Szentírás mondja, „*nem szégyellték magukat*” (יִתְבַּשְׁשׁוּ; 1Móz 2,25). A meztelenség és a szégyennélküliség az embernek azt az Istentől kapott szabadságát fejezi ki, amelyben minden lehetősége megvan megismerni önmagát és a másikat. Ugyanakkor azt a belső és külső harmóniát is kifejezi, amely átölelte az embert az Édenben, az Istennel való kapcsolatában, a társas kapcsolatában és a teremtetett világgal való relációjában.⁵ Ennek a harmóniának az alapja pedig az engedelmesség. A bűneset előtt az ember még engedelmeskedik Istennek; ez a szabadság és harmónia volt, van, létezik, és létezni is fog.⁶

A szégyen megjelenése az ember Isten iránti engedetlenségével kapcsolódik össze, amikor Ádám és Éva a kígyó félrevezető szavaira hallgatott. A héber szöveg különösen érdekes árnyalatot mutat a kígyó és az emberi meztelenség kapcsolatában, ugyanis a kígyó „ravaszágára” használt kifejezés קָדַח rendkívül hasonló az ember meztelenségére alkalmazott szóhoz קָדַח. Ez a szójáték arra világít rá, hogy a kígyó épp az ember ártatlan állapotát célozta meg: az ember „leplezetlen” mivoltát azzal használta ki, hogy félrevezette és eltérítette Isten eredeti rendjétől.⁷

A bűneset után az ember szeme megnyílt, észrevette meztelenségét, és fügefalevelekkel próbálta elrejteni azt (1Móz 3,7). A meztelenség immár nem az ártatlanságot, hanem a sebezhetőséget, a korlátozottságot és a bűn következményét jelentette. A szégyen mint az emberi állapot része nemcsak belső érzésként, hanem a másik ember jelenlétében megélt tapasztalatként jelenik meg.⁸ A szégyenhez szükség van egy „másikra”, aki előtt az ember felfedi vagy épp elrejtí önmagát. Ezért az „önmagam előtt szégyellem magam” kifejezés is a külső perspektíva belsővé tételére utal, egy olyan külső hangra, amelyet az ember már magában hordoz.⁹ Az ember, miközben a másik előtt fátyollal rejtí el valódi énjét, Isten színe előtt is megpróbál elbújni. Ezt a rejtőzködést a teremtetett világ segítségével igyekszik megvalósítani. Ha alaposabban szemügyre vesszük a szöveget, azt látjuk, hogy az ember az árnyékban és a sötétségben keres oltalmat, mert abban remél védelmet és menedéket. Az elrejtőzés (אָדָה) több más szöveghelyen is a megmenekülés és a túlélés eszközeként jelenik meg. Azonban az Isten előtt való rejtőzködés értelmetlenségét jól szemlélteti a 139. zsoltár: „*Hová menjek lelked előtt? Orcád előtt hová fussak? Ha a mennybe szállnék, ott vagy, ha a holtak hazájában feküdnék le, ott is jelen vagy.*” (Zsolt 139,7–8) Ahogy a szégyen egyetemes és ősi tapasztalat, úgy a rá adott válasz is az.

⁵ BLOCHER 1998, 110–112. o.

⁶ Uo.

⁷ WESTERMANN 1984, 233–235. o.; BLOCHER 1998, 111–112. o.

⁸ BIDDLE 2006, 359–370. o.

⁹ BARNÓCZKI 2019, 52. o.

Az eltakaras, elleplezés és rejtőzködés általánosan jellemző reakciók a szegyenre.¹⁰ Ahogyan bibliai összeülek elrejtőztek, és eltakarták testüket, amikor szégyelltek magukat, mi is az ilyen helyzetekben elfordulunk, lesütjük szemünket, kezünket az arcunk elé tesszük, és szeretnénk elsülyyedni. A megszégyenített, rettegő ember sok esetben azonban mások megszégyenítésével, megalázásával próbál saját állapotán könnyíteni. Úgy véli, ha a másikat kisebbíti, gyengíti, áldozattá teszi, magát annál erősebbnek, felsőbbrendűnek és hatalmasabbnak élheti meg, és akkor már nem is kell szégyenkeznie.¹¹

Az ember szégyene nemcsak az Istentől való eltávolodást jelzi, hanem a kapcsolat torzulását is. Ádám és Éva reakciója a szegyenre az elrejtőzés (תָּכַח), majd a felelősség áthárítása. Ádám Évát hibáztatja, Éva pedig a kígyót (1Móz 3,12–13). „Ez a dinamika ma is jellemző a szegyen mechanizmusaira: a »ki a hibás?« kérdésre adott válasz gyakran eltorzítja a történetet, és megakadályozza a valódi megértést.”¹² A szegyen így nemcsak az egyént, hanem az emberi kapcsolatokat is megmérgezi. Figyelemre méltó a szegyen teológiai és egzisztenciális dimenziója is. A héber בֹּשָׁת, ¹³ a szegyen szó magában foglalja az illúzióvesztést, a megalázottság és az elégtelenség

¹⁰ Uo. 57. o.

¹¹ SEFFER 2024, 329–340. o.

¹² BARNÓCZKI 2019, 58. o.

¹³ אִשָּׁת héber gyök alapjelentése 'szegyenbe esni' vagy 'megszégyenülni', ami általában valamilyen kudarc vagy a bizalom elvesztése következtében történik. Ez a szó és származékai összesen százötvenöt alkalommal fordulnak elő az Ószövetségben, főként a prófétai könyvekben és a zsoltároknak, különösen Jeremiás (38) és Ézsaiás (20) könyvében. A szegyen fogalma több jelentésárnyalatban is megjelenik. Egyrészt kifejezheti a hosszú várakozás vagy késlekedés miatti zavartságot és frusztrációt, amikor valaki túl sokáig vár valamire vagy valakire (Bír 3,25; 2Kirá 2,17; 8,11; 2Móz 32,1). Másrészt a szegyen érzése megjelenik akkor, amikor egy remény vagy elvárás nem teljesül (Jób 6,20; Jer 14,3; Ézs 42,17). A szó leggyakoribb használata azonban a vereség és megszégyenülés kifejezése, amely különösen a hadifoglyok nyilvános megaláztatásával kapcsolatban figyelhető meg (Mik 1,11; Jer 2,26; Ézs 1,29; 30,5). Ebben az értelemben a próféták figyelmeztetése szerint ha Izrael nem Istenben bízik, hanem bálványokban vagy idegen hatalmakban (Ézs 20,5; 30,3,5; Jer 46,24), szegyen és vereség vár rá. Továbbá a *bósh* kifejezi azt a szégyent is, amely az erkölcsi vagy okatlan viselkedés következménye, például amikor egy ember szégyent hoz családjára vagy közösségére (1Sám 20,30; 2Sám 19,6; Péld 10,5; 12,4). Végül a szó a bűntudat és lelkiismereti szegyen érzésére is utal, különösen az istentelenség vagy bálványimádás következményeként (Jer 6,15; Ez 16,63; Ezsd 9,6). A *bósh* jelentősége olyannyira mélyen gyökerezik az ószövetségi gondolkodásban, hogy egyes nevek módosításában is megfigyelhető: például az eredeti Esbaal (Baal embere) és Mefibaal (Baal kijelentése) neveket később Isbóset (szegyen embere) és Mefibóset (szegyen kijelentése) formában rögzítették a szövegekben. Ez mutatja, hogy a *bósh* annyira összekapcsolódott a megszégyenítéssel, hogy a bálványimádással kapcsolatos neveket is ezzel a szóval helyettesítették. Lásd HALAT, 135. o.; BDB, 101. o.; ÉGERESI 2022, 58. o. BLOCHER 1998, 112. o.

érzését is. Ez a szó arra is utal, hogy az ember valamire számít, de csalódik, és ez a reményvesztés a szegény mélyebb aspektusait tárja fel.¹⁴

Amikor a szegényérzet az embert az Istennel és az emberrel való meghasonlására emlékezteti, az visszafordíthatatlan és jóvátehetetlen esemény, amely miatt az ember kínlódik és őrlődik. Az édenkerti engedetlenséget követően az ember Isten szemével is meglátja, hogy ki is valójában. Az Istennel való kapcsolatában az ember védtelenné és kiszolgáltatottá vált azzal, hogy olyan akart lenni, mint Isten. A társával szemben pedig felfedezte azt, hogy mezítelen. Már nem élhettek egymás előtt olyan közvetlenségben és természetességben, mint azelőtt, pedig ez jellemezte a kapcsolatukat, és egymás elől nem kellett elrejtőzniük.¹⁵

A szegény és a becsület dinamikája az Ószövetségben

Míg a pszichológia sokszor együtt tárgyalja a szegényt és a büntudatot, addig az antropológiában nagyon sokszor a szegény és a becsület párosítása található meg.

A becsület és a szegény fogalma átható volt az ókori bibliai világban (mind az ószövetségi, mind az újszövetségi korszakban), és nem túlzás azt állítani, hogy a becsület és a szegény kultúrája irányította az emberek gondolkodásának, beszédének és viselkedésének alapszisztemét. Míg a legtöbb mai olvasó a becsületet és a szegényt az ember jellemét tükröző pszichológiai állapotként fogja fel, addig az ókori bibliai világ ezeket a kulturális összetevőket az egyén identitását és társadalmi státuszát meghatározó tényezőnek gondolta.¹⁶

Johannes Pedersen 1926-ban teljes fejezetet szentelt a becsület és a szegény kérdésének Izrael kultúrtörténetét bemutató munkájában.¹⁷ A mediterrán térség szociál-antropológiájának megjelenésével azonban új megközelítés született az 1950-es és 1960-as években. Ez a kutatás Julian Pitt-Rivers 1954-ben megjelent *The People of the Sierra* című könyvével kezdődött, amely egy andalúziai vidéki közösség társadalmi szerkezetét és értékrendjét vizsgálta. 1965-ben jelent meg egy fontos esszégyűjtemény, amely a becsület szisztematikus vizsgálatát nyitotta meg az antropológiában.¹⁸ Az ebben a kutatásban képviselt számos részletes etnográfiai tanulmányból kialakult a becsületnek mint a mediterrán kultúrák számos kultúrájában uralkodó társadalmi értéknek a megértése, amely a személy értékét jelzi mind a saját, mind a társadalmi

¹⁴ BARNÓCZKI 2019, 58. o.; SEFFER 2024, 329–340. o.

¹⁵ BONHOEFFER 1996, 32–43. o.

¹⁶ SIMKINS 2000, 603. o.

¹⁷ PEDERSEN 1926, 210. o.

¹⁸ PITT-RIVERS 1965, 21. o.

csoportja szemében.¹⁹ A szegényt egyrészt negatív értelemben a becsület hiányának, gyakran ellentétének tekintették. A későbbi antropológia eltávolodott a becsület és a szegyen e korai munkákban megjelenő, sematikusabb ábrázolásaitól, és tudatosan a becsület és a szegyen különböző értelmezéseire és összefüggéseire összpontosítottak.

A becsület és a szegyen a Héber Bibliában kettősséget kifejező szavak; ha a becsületet helyesen tudnánk definiálni, a szegyen annak antonímája lenne. Halvor Moxnes a becsületet alapvetően a társadalmi rang nyilvános elismeréseként értelmezi. Johannes Pedersen másként vélekedik, azt állítva, hogy a becsület nem az, amit maga az ember vagy mások több-kevesebb igazsággal gondolnak róla. „A becsület az, ami ténylegesen betölti a lelket, és egyenesen tartja.”²⁰ Ha valaki nem képes megőrizni a becsületét, vagy a közössége nem ismeri el az értékét, akkor ez a személy megszegyenül. Más szóval a szegyen az egyén értékének elutasítása és elismerésének (becsületének) megtagadása.²¹

Néhány bibliakutató elkezdte felismerni, hogy bár a szegyen inkább negatív hatással van az emberre, ugyanakkor potenciálisan pozitív szerepet is játszhat. Jacqueline E. Lapsley volt az egyik, aki rámutatott, hogy a szegyen fontos és pozitív szerepet játszik Ezékiel próféta üzenetének megértésében, amelyet a Babilonba fogságba vitt közösségnek szánt. Izrael megszegyenült helyzetének felismerése, ahogyan azt a házasságtörő asszony metaforája mutatja Ezékiel könyve 16. és 23. fejezetében, a közösséget a múltbeli megszegyenült gyakorlatuk helyes értékelésére kell hogy vezesse, a jó felé orientálja, és végső soron az Úrral való kapcsolat helyreállításához kell hogy irányítsa.²²

Bechtel nagyszerűen áttekintette azokat az összefüggéseket, amelyekben a megszegyenítést az ókori Izraelben a bírósági, politikai és társadalmi ellenőrzés eszközeként alkalmazták. Mindezekben az összefüggésekben a megszegyenítés azt jelentette, hogy valakit nyilvánosan megfosztottak a becsületétől, vagy kijelentették, hogy nincs becsülete. Megjegyzi, hogy mivel a szegyen nagymértékben támaszkodik a csoportból érkező külső nyomásra, a leghatékonyabban egy „túlnyomórészt csoportorientált társadalomban működik”.²³ Tehát Izraelben a megszegyenítés különösen hatékony eszköznek bizonyulhatott a közösségi normák és erkölcsi elvárások fenntartásában, mivel a társadalmi struktúra jelentős mértékben épített a közösségi nyomásra és a közös értékekre.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ PEDERSEN 1926, 2013. o.

²² LAPSLEY 2000, 143–173. o.

²³ BECHTEL 1991, 52. o.

A szégyen az Ószövetségben és annak antropológiai jelentősége

A szégyen az emberi lét egyik alapvető tapasztalata, amely az Ószövetség szövegeiben gyakran megjelenik teológiai és kulturális összefüggésben. Az Ószövetség különböző igehelyein a szégyen nem csupán egyéni érzésként, hanem társadalmi és vallási tényezőként is értelmezhető. Az antropológiai megközelítés rávilágít arra, hogy a szégyen az ókori közel-keleti társadalmakban a közösségi identitás szerves része volt, szorosan kapcsolódott a becsülethez és a társadalmi státuszhoz.

Az olyan igehelyek, mint 1Móz 3,7, amely a bűneset utáni szégyen megjelenését írja le, vagy Ezsd 8,22, ahol a szégyen motiváló erővé válik az Istenbe vetett hit megvallásában, jól példázzák a szégyen különböző dimenzióit. Az Ószövetség történeteiben a szégyen gyakran a bűn következményeként jelenik meg, amely az ember és Isten, valamint az ember és társai közötti kapcsolat torzulását fejezi ki. Ugyanakkor a szégyen nemcsak romboló, hanem pozitív erő is lehet, amely az ember önreflexióját és Istenhez való visszatérését ösztönzi.²⁴

Az antropológia segít megérteni a szégyen társadalmi és kulturális szerepét az ókori Izraelben, különös tekintettel a közösségi élet szabályaira és a becsület fenntartására. Az olyan szövegek, mint 5Móz 25,9–10, ahol a megszégyenítés a közösség előtti nyilvános cselekedetként jelenik meg, vagy 2Sám 10,4, amely a megszégyenítést politikai eszközként ábrázolja, különösen jól mutatják be a szégyen és a becsület közötti dinamikát.

Ezek az igehelyek nemcsak az ókori Izrael társadalmi értékrendjébe engednek betekintést, hanem arra is rávilágítanak, hogy a szégyen teológiai értelemben milyen mély hatással volt az emberi kapcsolatokra és az Istenhez való viszonyra.

Gyalázkodás/megszégyenítés a bírósági eljárás kontextusában

5Móz 25,5–10 jó példa lehet arra, milyen szerepet tölt be a megszégyenítés és a gyalázkodás egy bírósági eljárásban. Ez az igehely egy konkrét esetet mutat be, amelyben a társadalmi normák megsértése és az ehhez kapcsolódó nyilvános megszégyenítés eszközként jelenik meg. Itt nemcsak az egyén becsülete kerül kockára, hanem a közösségi értékek megerősítése is hangsúlyt kap.

5Móz 25,5–10 egy ősi izraeli joggyakorlatot mutat be, amely a sógorházasság elvárását támasztja. Ez nemcsak az egyén, hanem a közösség szempontjából is alapvető fontosságú volt. Abban az esetben, ha egy férfi nem volt hajlandó feleségül venni a

²⁴ BARNÓCZKI 2019, 52. o.

testvére özvegyét, az asszony elmehetett a városkapuhoz, és panaszt tehetett ellene a véneknél. Amikor behívták a férfit, és az még mindig nem volt hajlandó feleségül venni meghalt testvére feleségét, a nő lehúzhatta a szandálját a lábáról, beleköphetett az arcába (mindkettő megszégyenítő cselekedet volt), és fejére olvashatta szégyenét: „*Akkor lépjen oda hozzá a sógornője a vének szeme láttára, húzza le a sarut a férfi lábáról, köpje szembe, és ezt mondja: Így kell bánni azzal az emberrel, aki nem akarja építeni a testvére háza népét! És nevezzék őt és háza népét Izráelben mezítlábasnak.*” (5Móz 25,9–10) A név, ahogy Bechtel megjegyzi, hatalmas jelentőséggel bírt a bibliai kultúrában.²⁵

Megszégyenítés a hadviselésben

A megszégyenítés gyakorlata a hadviselésben is jelentős szerepet játszott. A legyőzött harcosokkal és vezetőkkel szembeni embertelen bánásmódot és büntetést nem kizárólag azzal a céllal hajtották végre, hogy pusztán fizikai fájdalmat okozzanak nekik. Az ilyen taktikák pszichológiai hatásuk miatt voltak fontosak. Az elfogott vazallust nem csupán bosszúból kínozták meg, hanem mindenki számára nyilvánosan példát statuáltak vele. A foglyokkal szembeni szégyenletes és embertelen bánásmód elsődleges célja a nyilvános megszégyenítés volt, nem feltétlenül a fájdalomokozás. Ide hozhatjuk példának azt a történetet a Bibliából, amikor Nebukadneccár Cidkijjá király gyerekeit a szeme láttára ölette meg, őt magát pedig megvakította, majd Babilonba vitette (2Kir 25,7).²⁶

Ahogy Lemos megjegyyezte, a Héber Biblia soha nem említi a fájdalmat az áldozat elcsúfításának elsődleges céljaként. Ehelyett az elcsúfítás fő célja a megszégyenítés

²⁵ Az „Izráelben mezítlábasnak” való nevezés (5Móz 25,9–10) egy nyilvános megszégyenítési aktus volt, amelyet azokkal a férfakkal szemben alkalmaztak, akik nem voltak hajlandók eleget tenni a sógorházasság (levirátus) köteletségének. Az ószövetségi társadalomban a család és a közösség védelme kiemelten fontos volt, ezért ha egy férfi megtagadta, hogy feleségül vegye elhunyt testvére özvegyét – ezzel biztosítva testvére nevének fennmaradását –, az súlyos becsületvesztésnek számított. A rituálé során a sógornő a közösség szeme láttára lehúzta a férfi saruját, majd az arcába köpött, jelezve ezzel, hogy méltatlanná vált a tiszteletre. A „mezítlábas” kifejezés több szinten is szégyenbélyeget jelentett: egyrészt társadalmi státuszvesztést eredményezett, másrészt akár generációkon átívelő megbélyegzéssel járt. A saru levétele különösen szimbolikus volt, mivel az Ószövetség kultúrájában a lábbeli a birtoklás, az örökség és a hatalom jelképe volt. Ennek elvétele tehát nem csupán a férfi személyes méltóságának elvesztését jelentette, hanem azt is, hogy lemondott a családjá és testvére örökségéről. A közösségi megszégyenítésnek ez az aktusa így egyértelmű üzenetet hordozott: aki nem teljesíti családi és közösségi köteletségét, az elveszíti tekintélyét, és méltatlanná válik a tiszteletre. PFOH 2023, 278. o.

²⁶ BECHTEL 1991, 64. o.

volt, amely az áldozat társadalmi státuszának lealacsonyítására és az identitás megfosztására irányult. Lemos rámutat, hogy az ilyen aktusok, mint például a meztelenre vetkőztetés vagy a fizikai megcsonkítás, nem pusztán fizikai szenvedést okoztak, hanem egy közösség szemében az áldozat teljes megalázására és becstelenné tételére szolgáltak. Ezáltal az ilyen tettek nem csupán az egyént, hanem az őt képviselő csoportot is megszégyenítették, miközben a győztes fél rangját és becsületét emelték (vö. Ézs 47,3; Jer 13,22–26; Mik 1,8; Jób 1,20–21; 2Sám 10,4–5).²⁷

A foglyok meztelenre vetkőztetése, mielőtt fogságba vezették volna őket, szintén a megszégyenítési folyamat központi eleme volt. A fogságba esett harcosok megalázása őket és a népüket alacsonyabb rendűvé tette, a győzteseket pedig rangban felemelte. A folyamat tehát a győztes státuszának felemelésével és a legyőzöttek státuszának lealacsonyításával, becsületük elvesztésével járt.

Ugyanakkor a Biblia sokszor nem csupán az emberi oldalt hangsúlyozza, hanem azt is bemutatja, hogy Isten maga az, aki megszégyeníti az ellenséget, vagy éppenséggel megengedi, hogy az ő népe szenvedjen megszégyenítést saját hűtlensége miatt. A szégyen nemcsak a vereség természetes következménye, hanem gyakran az isteni ítélet része is. Az ilyen típusú szégyenben tehát nemcsak társadalmi jelentés rejlik, hanem transzcendens üzenet is. Az ember bűnös állapotára, elhajlására és Istenhez való visszatérésének szükségességére mutat rá. Ez a kettősség is megmutatja a szégyen mély jelentését. Nemcsak társadalmi státuszvesztés, hanem spirituális hívás az isteni rendhez való visszatérésre (vö. Jer 3,25; Ez 36,31; Jólé 2,26–27; Ézs 54,4).²⁸

A megszégyenítés folyamatának politikai vagy diplomáciai funkciója

Jó példa erre, ahogyan Hánún, Ammón új királya bánt a követekkel, akiket Dávid küldött, hogy felajánlják a két állam közötti jó kapcsolatokat folytatását Hánún apjának halála után (2Sám 10). Mivel úgy vélte, hogy kémek voltak, „*[e]lfogatta azért Hánún Dávid embereit, szakálluk felét lenyíratta, ruhájuk felét fenekükhöz levágatta, és visszaküldte őket*” (2Sám 10,4). Így felfedve nemiszervüket megszégyenítette Dávid követeit. Gúnyt űzött belőlük. A szakáll a hébereknél a férfiaság jele volt, ezért a férfi büszkesége is. Csak nagy gyász esetén vágták le azt (Ézs 15,2; Jer 41,5), de ezt is szívesen elkerülték ideiglenes elfedésével (Ez 24,17–22). Ehhez járult a ruha alsó

²⁷ LEMOS 2006, 241. o.

²⁸ BECHTEL 1991, 64. o.

részének a levágása, amit győztes hadvezérek alkalmaztak olykor hadifoglyaikon a legyőzött ellenség meggyalázására (Ézs 20,4).²⁹

A szégyen politikai célokra való felhasználásának további példái Ezsdrás és Nehémiás könyveiben jelennek meg, amikor a szégyen elkerülésének szükségességét Ezsdrás és Nehémiás különböző célokra használja fel, többek között arra motiválva őket, hogy újjáépítsék a templomot és a városfalat, és hogy a népet ismét az Úr szentjeként állítsák helyre.³⁰

Neh 3,36-ban találjuk a szégyent ábrázoló legmarkánsabb utalásokat. Az ilyen szakaszokban a szégyen nem rosszra, hanem jóra orientálta Isten népét, a további szégyentől és a nemzetek közötti megaláztatástól való félelem ugyanis arra ösztönözte a visszatérőket, hogy kegyelemért és irgalomért esedezzenek Istenhez, és hozzá kiáltanak a templom újjáépítéséért, a fal újjáépítéséért és a jeruzsálemi szent közösség megalakulásáért az ellenállás közepette.

A szégyen mint hitbéli motiváció Ezsd 8,22-ben

„Mert szégyelltem sereget és lovasokat kérni a királytól, hogy oltalmazzanak az ellenséggel szemben az úton, hiszen azt mondtuk a királynak: Istenünk ereje mind azoknak a javára van, akik őt keresik, de hatalma és haragja fordul mindazok ellen, akik őt elhagyják.” (Ezsd 8,22)

A szövegkörnyezet itt azt mutatja, hogy a szégyen kérdése még mindig kiemelkedő szerepet játszott Ezsdrás indítékában, amikor nem kérte a király segítségét, fegyveres kíséretét.

„Ezsdrás a templomra összegyűlt adományokat szentnek tekinti, és ennek megfelelően gondoskodik azok szállításáról is. Tizenkét papot választ ki, hogy a szent terhet olyanok vigyék, akik maguk is szentek. Így látta biztosítotttnak az adományok őrizetét, úgy gondolván, hogy Isten jobban meg fogja oltalmazni azt, ami az övé. Ez az oltalom hathatósabb a király által esetlegesen kirendelt fegyveres kíséretnél is. Ezsdrásnak ez a hitből fakadó döntése nemcsak az Isten hűségére való hagyatkozásra tanít, hanem arra is, hogy az Istennek szentelt anyagiakat miként kezeljük.”³¹

A feszültséget az is tovább fokozta, hogy a zsidók riválisai is előre értesültek Ezsd-

²⁹ Uo. 67–70. o.

³⁰ KANG 2020, 258. o.

³¹ VARGA 1995, 796. o.

rás visszatérési tervéről. Ilyen körülmények között Ezsdrás böjtöt hirdetett népe körében az Ahava folyónál; a böjt célja az volt, hogy Isten oltalmát kérje az egyenes (biztonságos) útra.³²

Ami még egyedibbé tette a böjtöt, az a következő kiegészítő kijelentés volt Ezsdrás 8,22-ben. Bár Ezsdrás számára az tűnt a legbiztosabb módszernek, ha fegyveres kíséretet kér a királytól annak érdekében, hogy elkerülje az út során várható veszélyeket, mégis szégyellte ezt megtenni a perzsa császár előtt, hiszen korábban a király előtt dicsekedett azzal, Isten hogyan védelmezi népét, és gondoskodik róla. Ha Ezsdrás most a király elé vinné a kérést, az mintha azt üzenné a királynak, hogy ő és Izrael népe nem bízik abban, hogy Izrael Istene elég erős ahhoz, hogy megvédje őket a veszélyektől útközben, ahogyan azt korábban említettük. Ez a hit próbájának pillanata volt. A király fegyveres támogatásának kérése ez alkalommal lealacsonyítaná Izrael Istenének hírnevét és szuverenitását egy pogány király előtt, és Ezsdrás arcucsapásával érne fel. Így Ezsdrás a székény lehetséges elszemvedése miatt az út veszélyei ellenére is elutasította, hogy segítséget kérjen. Mindazonáltal a székénytől való félelem arra készítette Ezsdrást és a visszatérőket, hogy szembenézzenek a kihívással, és egyedül Istenhez forduljanak segítségért buzgó böjtöléssel és odaadó imádsággal. Ezt a böjtölést és imádkozást bizonyos értelemben részben a székénytől való félelem váltotta ki a lehetséges veszély kilátásba helyezésével együtt. Ugyanez ösztönözte az egész közösséget, hogy Ezsdrás vezetésével böjtben és imában Istenhez kiáltsanak. Isten pedig megőrizte népét minden bajtól és veszedelemtől.³³

Összegzés

A székény az emberi létezés egyik alapvető, mégis összetett tapasztalata, amely az Ószövetségben különleges teológiai, antropológiai és kulturális jelentőséggel bír. Az elemzésben rávilágítottam arra, hogy a székény nem része az ember eredeti, teremtetett állapotának, hanem a bűnbeesés következményeként jelenik meg. Az ember Isten iránti engedetlensége által megszakadt a harmónia Istennel, önmagával és embertársaival, ami székényérzetet, rejtőzködést és a kapcsolatok torzulását idézte elő.

A székény azonban az Ószövetségben nem csupán egyéni érzelmként, hanem közösségi és kulturális tényezőként is értelmezhető. Az ókori Izrael társadalmi rendjében a székény szorosan kapcsolódott a becsület fogalmához, és meghatározó szerepet játszott az identitás, a státusz és a társas kapcsolatok alakításában. A ta-

³² KANG 2020, 250–265. o.

³³ Uo.

mulmány által vizsgált igehelyek – például 1Móz 3,7; 5Móz 25,9–10; Ezsd 8,22 – betekintést nyújtanak a szegyen sokrétű természetébe, bemutatva annak mind destruktív, mind építő oldalát.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a szegyen, bár a bűn következménye, mégis lehetőséget kínál az ember számára az önreflexióra, a megbánásra és Istennel való kapcsolata helyreállítására. Az Ószövetség történeteiben megjelenő szegyen és a helyreállítás folyamatai – például Ádám és Éva rejtőzködése, Ezsdrás börtön vagy a bűnbánó közösség gyakorlatai – előképei annak a végső helyreállításnak, amely Jézus Krisztusban nyer beteljesedést. Ő mint második Ádám magára vette az emberi bűnt és a vele járó szégyent is, hogy az ember újra visszatárlhasson az eredeti rendhez és az Istennel való közösséghez. Így Krisztus nemcsak a bűnt törli el, hanem az ember méltóságát is helyreállítja, amelyet az Ószövetségben a szegyen megrendített.

A szegyen tehát nem csupán negatív érzelem vagy tapasztalat, hanem teológiai értelemben olyan hívás, amely az ember újjászületését, lelki növekedését és közösségi kapcsolatai megújulását szolgálhatja.

Bibliográfia

Rövidítések

BDB = BROWN, Francis – DRIVER, S. R. – BRIGGS, Charles: *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. Clarendon Press, Oxford, 1906.

HALAT = KOEHLER, Ludwig – BAUMGARTNER, Walter (szerk.): *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Ford. szerk. M. E. J. Richardson. Brill, Leiden, 1994–2000.

Felhasznált irodalom

BARNÓCZKI Anita: Elcserélt narratívák. Gondolatok a szégyenről a Gen 1–3 alapján. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica*, 64. évf. 2019/1. 50–64. o. <https://doi.org/10.24193/subbtref.64.1.03>

BECHTEL, Lyn: Shame as a Sanction of Social Control in Biblical Israel: Judicial, Political, and Social Shaming. *Journal for the Study of the Old Testament*, 16. évf. 1991. 47–76. o. <https://doi.org/10.1177/030908929101604903>

BIDDLE, Mark E.: Sin, Shame and Self-Esteem. *Review and Expositor*, 103. évf. 2006/2. 359–370. o. <http://dx.doi.org/10.1177/003463730610300207>

BLOCHER, Henri: *Kezdetben*. Ford. Tóth Béla. Harmat Kiadó, Budapest, 1998.

BONHOEFFER, Dietrich: *Etika*. Ford. Fórisné Kalós Éva. Tillinger, Szentendre, 1996.

- EGERESI László Sándor: *Bibliai héber–magyar szótár*. Magánkiadás, Budapest, 2022.
- HARRIS, R. Laird – ARCHER, Gleason L. Jr. – WALTKE, Bruce K.: *Theological Wordbook of the Old Testament*. Chicago, Moody Press, 1980.
- KANG, Bin: The Positive Role of Shame for Post-Exilic Returnees in Ezra/Nehemiah. *Old Testament Essays*, 33. évf. 2020/2. 250–265. o. <http://dx.doi.org/10.17159/2312-3621/2020/v33n2a6>
- LAPSLEY, Jacqueline E.: Shame and Self-knowledge. The Positive Role of Shame in Ezekiel's View of the Moral Self. In: Margaret S. Odell – John T. Strong (szerk.): *The Book of Ezekiel. Theological and Anthropological Perspectives*. Society of Biblical Literature, Atlanta, 2000. 143–173. o.
- LEMONS, T. M.: Shame and Mutilation of Enemies in the Hebrew Bible. *Journal of Biblical Literature*, 125. évf. 2006/2. sz. 225–241. o.
- MOLNÁR János: *Állj meg a hegyen*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2012.
- PEDERSEN, Johannes: *Israel, Its Life and Culture*. Oxford University Press, London, 1926.
- PFOH, Emanuel: *T & T Clark Handbook of Anthropology and the Hebrew Bible*. Bloomsbury, London, 2023. (T & T Clark Handbooks.)
- PITT-RIVERS, Julian: Honour and Social Status. In: J. G. Peristiany (szerk.): *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1965. 19–77. o.
- SALER, Robert: The Transformation of Reason in Genesis 2-3. Two Options for Theological Interpretation. *Currents in Theology and Mission*, 36. évf. 2009/4. 275–286. o.
- SEFFER Valentina: Szégyenkezem, tehát vagyok? Szégyen a pszichológiában teológiai kitekin-téssel. *Lelkipásztor*, 99. évf. 2024/6. 329–340. o. <https://doi.org/10.61894/LP.2024.99.6.3>
- SIMKINS, Ronald: Image of God. In: *Eerdmans Dictionary of the Bible*. Szerk. David Noel Freedman. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2000. 603–604. o.
- SUTTON, Susan Buck: Liquid Landscapes. Demographic Transitions in the Ermionidha. In: uő (szerk.): *Contingent Countryside. Settlement, Economy, and Land Use in the Southern Argolid Since 1700*. Stanford University Press, Stanford, 2000. 84–106. o.
- VARGA Zsigmond: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.